

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

JANNI LEHTI

Lapsen seksuaalisuuden tukeminen osana varhaiskasvatusta

SOSIAALIALAN KOULUTUSOHJELMA
2021

Tekijä Lehti, Janni	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä Toukokuu 2021
	Sivumäärä 26	Julkaisun kieli Suomi
Julkaisun nimi Lapsen seksuaalisuuden tukeminen osana varhaiskasvatusta		
Tutkinto-ohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän opinnäytetyön aiheena on lapsen seksuaalisuuden tukeminen osana varhaiskasvatusta. Seksuaalisuus on ominaisuus ihmisessä alkaen siitä hetkestä, kun hän syntyy, se kehittyy yksilön fyysisen ja psyykkisen kehityksen osana ja rinnalla, ja vaikuttaa muun muassa yksilön minäkuvan rakentumiseen.</p> <p>Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä tietoisuutta varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuudesta, sen ilmentymisestä ja siitä, millä keinoin sitä voidaan varhaiskasvatuksessa kohdata ja tukea.</p> <p>Työ koostui teoreettisesta osuudesta, jossa käsiteltiin varhaiskasvatusta käsitteenä sekä sitä ohjaavia asetuksia, seksuaalisuutta ihmisen sisäsyntyisenä ominaisuutena, varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuden kehitystä sekä kehotunnekasvatuksen perusteita ja sitä, mitä aikuinen voi tehdä tukeakseen lapsen seksuaalisuutta ja sen kehitystä.</p> <p>Opinnäytetyön tuotos oli satukirja, joka koostui neljästä kehotunnekasvatuksen osa-alueisiin pohjautuvasta sadusta. Satuja varten kartoitettiin toimeksiantajan henkilöstön valmiuksia, tarpeita ja toiveita kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen. Satujen tavoitteena oli tuoda kehotunnekasvatuksen keinoja helposti lähestyttävässä muodossa varhaiskasvatuksen arkeen. Sadut luettiin lapsiryhmissä ja henkilöstöltä kerättiin lopuksi palaute tuotoksen hyödyllisyydestä ja käytettävyydestä.</p>		
<p>Asiasanat Seksuaalisuus, kehotunnekasvatus, varhaiskasvatus</p>		

Author Lehti, Janni	Type of Publication Bachelor's thesis	Date May 2021
	Number of pages 26	Language of publication: Finnish
Title of publication Supporting child's sexuality as a part of early childhood education		
Degree program Bachelor of Social services		
Abstract The topic of the thesis was supporting child's sexuality as a part of early childhood education. Sexuality is a feature of a human being from the moment they are born, it keeps developing as a part and alongside one's physical and psychological development and it affects one's self-image among other things. The objective of the functional thesis was to raise awareness of the sexuality of a child who is in the age of going to early childhood education, how it manifests, and how it can be encountered and supported in early childhood education. The thesis consisted of a theoretical part, which dealt with early childhood education as a concept and the regulations governing it, sexuality as an internal feature of a human being, the development of a child's sexuality, the basics of body emotion education and what are the things that an adult can do to support a child's sexuality and its development. The functional part of the thesis was a storybook which consisted of four different stories based on themes of body emotion education. The acquirements, needs and wishes about implementing body emotion education were surveyed from the staff of the kindergarten which had ordered the thesis. The objective of the stories was to bring the means of body emotion education in an easily approachable form into the everyday life of early childhood education. The stories were read in the child groups of the kindergarten and lastly feedback about the usefulness and usability of the stories was collected.		
<u>Key words</u> sexuality, body emotion education, early childhood education		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 VARHAISKASVATUS.....	6
2.1 Varhaiskasvatustalaki ja varhaiskasvatuksen tavoitteet.....	7
2.2 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.....	8
3 SEKSUAALISUUS OSANA IHMISYYTTÄ.....	8
4 LAPSEN SEKSUAALISUUDEN KEHITYS	9
4.1 Seksuaalisuuden kolme ensimmäistä porrasta	10
5 KEHOTUNNEKASVATUS	12
5.1 Turvataidot	14
5.2 Tunnetaidot	14
6 LAPSEN SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN	15
7 AIKUISTA HÄMMENTÄVÄT TILANTEET	16
7.1 Lapsen kysymykset kehosta ja sen toiminnoista.....	16
7.2 Lapsen läheisyydenosoitukset.....	17
7.3 Unnutus	17
7.3.1 Milloin lapsen seksuaalisuuden ilmentämisestä tulee huolestua	18
8 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	19
8.1 Kysely varhaiskasvatusyksikön henkilöstölle.....	19
8.2 Satukirjan tekeminen.....	25
8.3 Satujen lukeminen ryhmissä	26
8.4 Henkilöstöltä saatu palaute	27
9 POHDINTA	28
9.1 Opinnäytetyö.....	28
9.2 Oman ammatillisen kasvun arviointi	30

LÄHTEET

LIITTEET

Liite 1. Tarinoita Sysimetsän Iivarista

Liite 2. Kysely varhaiskasvatuksen henkilöstölle

Liite 3. Palautelomake varhaiskasvatuksen henkilöstölle

1 JOHDANTO

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön aihe on lapsen seksuaalisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyössäni käsittelen lapsen seksuaalisuutta kokonaisuutena sekä kerron, miksi lapsen seksuaalisuuden tukeminen on tärkeää ja millä tavoin lapsen seksuaalista kasvua voidaan tukea varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön tuotoksena on satukirja, jonka avulla käsitellään lasten kanssa kehotunnekasvatuksen keskeisiä aiheita. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen seksuaalisuudesta ja tuoda seksuaalikasvatusta lähemmäksi lapsen elämän avainhenkilöitä. Opinnäytetyön sisältö ja satukirja on koottu ensisijaisesti varhaiskasvatushenkilökunnan näkökulmaa ja tarpeita ajatellen.

Seksuaalikasvatus aiheena ei ikinä lakkaa olemasta ajankohtainen, sillä seksuaalisuus on osa ihmistä syntymästä saakka, ja se osaltaan vaikuttaa muun muassa lapsen kehonkuvaan, itsetuntoon ja ihmissuhdetaitoihin koko hänen elämänsä ajan. Seksuaalisen kasvun tukeminen on siis hyvin tärkeää, ja kaikki lapsen lähipiirin aikuiset toimivat osaltaan lapsen seksuaalikasvattajina. Kuitenkin monien, jopa varhaiskasvatusalan ammattilaisten mielestä seksuaalisuus on tabu ja jotain sellaista, mikä ei kuulu eikä tarvitsekaan kuulua lapsen elämään. Väestöliiton mukaan seksuaalisuus on jokaisen ihmisoikeus, ja myös lapsella on oikeus saada ikä- ja kehitystason mukaista tietoa omasta ja muiden kehoista, tunteista ja mielihyvästä, kukista ja mehiläisistä sekä muista seksuaalisuuden osa-alueista. Sanalla sanoen siis: seksuaalikasvatusta. Koska sanalla seksuaalikasvatus on monen aikuisen mielestä ikävä kaiku, käytän jatkossa termiä ”kehotunnekasvatus”. Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa tulee edesauttaa lapsen myönteisen minä- ja kehonkuvan kehittymistä, ja tätä voidaan tukea avoimella ja hyväksyvällä puheella esimerkiksi kaikista kehonosista (Väestöliiton [www](#) -sivut). Raisa Cacciatore kehottaa välttämään ”vessasanoista” puhumista, sillä pyllyt, pippelit ja pimpit ovat aivan yhtä tavallisia ja arvokkaita kehonosia kuin kädet ja jalatkin. Jos aikuiset kieltävät joistakin kehonosista tai toiminnoista puhumisen ja pahimmillaan käskevät ”vessaan puhumaan tuollaisia sanoja” tai kysyvät, onko sinulla vessahätä,

kun tuollaisia puhut, voivat nämä sanat saada häpeän leiman. Jos lapsi oppii, että aikuiset hermostuvat toisista kehonosista puhumisesta, lapsi ei pahimmillaan tahdo tai uskalla kertoa aikuiselle silloin, kun kokee esimerkiksi kiusaamista tai häirintää. Juuri turvallisuuden takia tulisikin opettaa, että jokainen lapsi ja kaikki hänen ruumiinosansa ovat arvokkaita. Samasta syystä kehonosista puhuminen niiden oikeilla nimillä on tärkeää (Sarasti 2020).

”Jokainen lapsen ja nuoren kanssa toimiva aikuinen on seksuaalikasvattaja, halusipa sitä tai ei. Siksi jokaisen kasvattajan kannattaa kiinnittää huomiota seksuaalisuuteen liittyviin arvoihinsa, asenteisiinsa ja kipukohtiinsa sekä pohtia, miten niitä tulee välittää lapselle joko tietoisesti tai tiedostamattaan” (Väestöliiton [www](#) -sivut).

Lapsen seksuaalisuus voi olla aikuiselle vaikea asia kohdata. Tosiasia kuitenkin on, että seksuaalisuus on paljon muutakin, kuin sukupuoli, ja lapsuudessa seksuaalisuus on huomattavan erilaista verrattuna siihen, mitä se on nuoruudessa ja aikuisuudessa. Koska ikä- ja kehitystasoisien seksuaalikasvatuksen, eli kehotunnekasvatuksen merkitys osana lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja hyvinvointia on kiistatta hyvin suuri, tulisi meidän aikuisten sysätä ennakkoluulomme syrjään ja ottaa kehotunnekasvatuksen osa-alueet luontevaksi osaksi jokapäiväistä arkea.

2 VARHAISKASVATUS

Varhaiskasvatus on yhdeksän kuukauden ikäisistä kuusivuotiaille lapsille tarkoitettua suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, hoitoa ja opetusta, jossa erityinen painotus on pedagogiikassa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä osana suomalaista koulutusjärjestelmää on muun muassa tukea lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista, edistää lasten yhdenvertaisuutta sekä osaltaan toimia tukena huoltajien kasvatustyössä. Varhaiskasvatuksen toimintamuotoja ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito ja avoin varhaiskasvatustoiminta, kuten kerhotoiminta. Varhaiskasvatuksessa oppittujen taitojen myötä lapsi saa eväitä muun muassa ihmissuhdetaitoihin, osallisuuteen ja aktiiviseen toimijuuteen yhteiskunnassa. (Opetushallituksen [www](#) -sivut.)

2.1 Varhaiskasvatuslaki ja varhaiskasvatuksen tavoitteet

Varhaiskasvatuslaki velvoittaa varhaiskasvatuksen järjestäjiä sitoutumaan varhaiskasvatuksen tavoitteisiin.

”Varhaiskasvatuksen tavoitteena on

1. edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia;
2. tukea lapsen oppimisen edellytyksiä ja edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista;
3. toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset;
4. varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö;
5. turvata lasta kunnioittava toimintatapa ja mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä;
6. antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa sekä antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa;
7. tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmettyä tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä;
8. kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä sekä ohjata eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen;
9. varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin;
10. toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä.”

(Varhaiskasvatuslaki 540/2018 1 § 3.)

2.2 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

Varhaiskasvatuksen perusteet on Opetushallituksen varhaiskasvatuksen järjestäjiä oikeudellisesti velvoittava, varhaiskasvatukseen perustuva asetus, joka toimii ohje-
nuorana varhaiskasvatuksen toteuttamisessa. Varhaiskasvatuksen yhdeksi tehtäväksi määritellään lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehittymisen ja oppimisen edistäminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 7.)

Kun myöhemmin opinnäytetyössä pohditaan kehotunnekasvatuksen keskeisiä teemoja ja seksuaalisuutta osana ihmisyyttä jo lapsuusiässä, voidaan havaita, että edellytykset kehotunnekasvatuksen sisällyttämiseen varhaiskasvatukseen ovat mukana varhaiskasvatuslain määrittämässä tehtävissä ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, vaikka termiä ei varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa tai varhaiskasvatuslaissa suoraan mainitakaan. Erityisesti varhaiskasvatuslain määrittelemien tavoitteiden kohdat 1, 4, 8, 9 ja 10 viittaavat sellaisiin asioihin, joita kehotunnekasvatuksen keinoin tavoitellaan ja harjoitellaan. Koska varhaiskasvatuksessa tulee edistää lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja kehitystä, olisi tärkeää, että jokainen varhaiskasvattaja tunnistaisi kehotunnekasvatuksen potentiaalin ja lapsen seksuaalisuuden tukemisen tärkeyden osana varhaiskasvatusta.

3 SEKSUAALISUUS OSANA IHMISYYTTÄ

Seksuaalisuudesta puhuttaessa tulee olla sekoittamatta seksuaalisuutta ihmisen ominaisuutena seksuaaliseen toimintaan, kuten seksiin. Seksuaalisuus on jokaisella ihmisellä olemassa oleva ominaisuus aina syntymästä asti, eikä mitattavissa olevia tekoja tai toimintoja. Seksuaalisuus sisäsyntyisenä ominaisuutena kietoutuu yksilön omaan itsetuntoon, itsensä hyväksi kokemiseen, haluun koskettaa ja tulla kosketetuksi, rakastamiseen, läheisyyteen ja hellyyteen. Seksuaalisuus on se voima, joka ajaa ihmistä eteenpäin ja luo tarpeen ihmissuhteille sekä hyväksytyksi, rakastetuksi ja kosketetuksi tulemiselle (Cacciatore 2007, 178).

Raisa Cacciatore jaottelee seksuaalisuuden kolmeen osa-alueeseen: ajattelun, tunteen ja biologian tasoon.

Ajattelun tasoon sisältyy asioita, jotka ohjaavat yksilöä päätösten teossa. Tällaisia ovat esimerkiksi asenteet ja arvot, eettiset ja uskonnolliset periaatteet, uskomukset, ennakkoluulot ja ajatukset siitä, mitä kuuluu olla sekä fantasiat ja mielikuvitusmaailma.

Tunteen tasolla seksuaalisuus on niin positiivisia tunteita kuten rakkautta, hellyyttä, tarvetta tulla rakastetuksi, kuin negatiivisiakin tunteita, kuten häpeää, pelkoa ja ahdistusta. Tunteen tasolla seksuaalisuuteen sisältyy myös unelmia, nauttimista ja itsensä hyväksi kokemista.

Biologian tasolla seksuaalisuuteen kuuluu viettejä ja vaistoja sekä iän ja kehitystason mukaisia tarpeita ja tekoja.

Nämä osa-alueet luovat yhdessä ihmisen seksuaalisuuden kokonaisuuden. Seksuaalisuus on voimavara ja tekijä, joka vaikuttaa kaikissa ihmissuhteissa, minäkuvan muodostumisessa ja itsetunnossa (Cacciatore 2007,179).

Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuus ilmenee kiinnostuksena omaa ja muiden kehoja kohtaan, ja hän nauttii kovasti itsestään ja omasta olemassaolostaan. Se ei ole opittua, vaan juontuu lapsen puhtaasta uteliaisuudesta. Lapsi on loputtoman utelias ja estoton: hän tutkiskelee omaa kehoaan ja keksii, mitkä asiat tuottavat hänelle hyvää oloa. Lapsi saa voimakasta mielihyvää läheisyydestä, ihastuu ikätovereihin ja läheisiin aikuisiin ja harjoittelee elämäntaitoja (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 151-152). Päiväkodeissa kohdataankin monenlaisia tilanteita, joissa lapsen seksuaalisuus olemassa olevana ominaisuutena tulee myös kasvattajille näkyväksi.

4 LAPSEN SEKSUAALISUUDEN KEHITYS

Lapsen seksuaalisuus kehittyy yksilöllisesti vaiheittain psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen kehityksen rinnalla ja osana näitä kaikkia kehityksen alueita. Koska seksuaalisuus on erottamaton osa ihmisyyttä vauvaiästä alkaen, ei lapsen seksuaalista kehitystä voi pitää irrallisena ja erillisenä muusta kasvusta ja kehityksestä. (Cacciatore 2006, 205.)

Lapsuuden jokaisessa vaiheessa tapahtuu eri asioita kehityksessä, ja jokainen vaihe palvelee jonkin seksuaalisuuden osa-alueen kehittymistä ja vahvistumista tulevaisuutta, eli aikuisuutta varten. Lapsen seksuaalisuuden vaiheittaisen kehityksen aikana hän pohtii juuri kyseiseen vaiheeseen liittyviä kysymyksiä ja teemoja. Onkin siis tärkeää, että lapselle annetaan aikaa kehittyä ja pohtia omassa tahdissaan, ja aikuisen tulee kasvatustyössään pitää lapsen asioita tärkeinä, vaikka ne tuntuisivatkin hölmöiltä. Lapsi tarvitsee kokemuksen siitä, että hänen läpikäymänsä asiat ovat tärkeitä, eikä hänen tule kiiruhtaa kohti isompien lasten juttuja voidakseen tuntea olevansa osana jotain aina vain arvokkaampaa. Hän on juuri hyvä sellaisena kuin on, niine ajatuksineen ja tunteineen (Cacciatore 2007, 111).

Lapsen seksuaalisen kehityksen kuvaamiseen käytetään usein Erja Korteniemi-Poikelan ideoimaa ja Raisa Cacciatoren eteenpäin kehittämää mallia, jota kutsutaan seksuaalisuuden portaiksi. Seksuaalisuuden 11 porrasta käsittelevät ihmisen koko seksuaalisen kehityksen kaaren lapsuudesta aikuisuuteen, ja portaista neljä ensimmäistä liittyvät varhaislapsuuden seksuaalisen kehityksen vaiheisiin. (Cacciatore, Laru & Riihonen 2015, 50.) Varhaiskasvatusikäinen, 0-6 -vuotias lapsi käy läpi useimmiten kolme ensimmäistä seksuaalisuuden porrasta.

4.1 Seksuaalisuuden kolme ensimmäistä porrasta

Olen ihana -portaalla lapsi ottaa seksuaalisen kehityksen ensiaskeleet. Tämä porras ajoittuu ikävuosille 0-4. Lapsi rakastaa itseään ja maailmaa, mutta hän tarvitsee paljon aikuisen rakkautta, hyväksyntää ja tukea, sillä lapselle on tärkeää saada ympäristöstä tukea ja vahvistusta sille, että hän on ihailtu ja rakastettu olento. Lapsi kokee voimakkaita hyvän olon tunteita läheisyydestä, ja erityisesti aivan pienille vauvoille se on kriittisen tärkeää varhaisen vuorovaikutuksenkin kannalta. Tällä portaalla lapsi tutustuu oman kehonsa osiin, sen toimintoihin ja nauttii alastomuudesta ja oman kehonsa koskettamisesta, katselemisesta ja esittelystä. Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 29-31.)

Toinen porras, eli tykkäysporras on ajankohtainen 3-8 -vuotiailla lapsilla. Lapsi alkaa pohtia ihastumisen ja kaveruuden eroa, ja tekeekin mielellään selväksi tykkäämisensä. Lapsen tykkäämiskohde voi olla hyvin tärkeä ystävä, lemmikki tai jokin tietty lelu. Hän voi osoittaa tykkäämisen tunteitaan halaamalla, suukottamalla, pitämällä kiinni ja tutkimalla toisenkin kehoa. Lapsi alkaa huomata, että rakkaudenosoitukset, kuten halaukset ja suukot tuntuvat hyvältä koko kehossa, ja hän saattaa hellitellä myös itseään monin eri tavoin. Kaikki kehon osat ovat lapselle saman arvoisia, eikä hän ajattele sukuelimistään sen kummempaa kuin varpaistaankaan. Jollekin lapselle paras keino helliä itseään on silittää kehoaan unikaverilla, joku taas löytää hyvän olon ja itsetyyntyttelyn keinon hyväilemällä itseään sukuelinten alueelta. Tykkäämisen tunteet voivat olla hyvin voimakkaita, ja ne tuovat lapsen elämään aivan uudenlaista jännitystä ja iloa. Tällä portaalla lapsi alkaa myös ymmärtää, että hänen oma tunteensa on yksinomaan hänen, ja kaverista voi tuntua aivan toisenlaiselta. Lapselle alkaa siis valjeta toistenkin kehon ja mielen kunnioitus. Toisella portaalla tapahtuvat tykkäämiset ja ihastumiset ovat tärkeä askel: niiden myötä lapsi rohkaistuu hakeutumaan uusiin, lähimpiin ulkopuolisiin ihmissuhteisiin ja kokea oma kehonsa mielihyvää tuovana voimavarana. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 37-41.)

Kolmannelle, eli tavoiteltu vanhempi -portaalle lapsi astuu ikävuosina 3-9. Tällä portaalla lapsi usein havaitsee eri sukupuolta olevia ihmisiä ja pohtii aikuisten välistä rakkautta. Häntä kiinnostaa kovasti eri sukupuolten väliset erot, ja hän saattaa kysellä kovasti sukupuoleen ja ihmiskehoon liittyviä asioita. Lapsi miettii, että on hieno juttu olla juuri tyttö tai juuri poika, ja hän ottaa paljon mallia läheisiltä aikuisilta naisena tai miehenä olemiseen. Tässä vaiheessa lapsi alkaa omaksua myös sukupuolirooleja. Lapsi saattaa kiintyä kovasti johonkin tiettyyn aikuiseen, ja esimerkiksi päiväkodissa hän voi yrittää varata jonkun aikuisen kokonaan itselleen. Tässä vaiheessa lapsi myös huomaa ympärillään olevien läheisten ihmisten parisuhteet, ja alkaa ehkä jo itsekin mietiskellä, miltä sellainen tuntuisi. On hyvin tavallista, että leikki-ikäinen rakastuu jompaankumpaan vanhemmistaan tai johonkuhun lähimpiin arvostettuun aikuiseen, jonka hän kokee olevan tuttu ja turvallinen. Lapsella on kova halu omistaa rakkautensa kohde, ja hän saattaa puhua haluavansa naimisiin tämän kanssa. Hän myös keimailee ja pyrkii rakkautensa kohteen lähelle, syliinkin. Nämä rakastumisen kokemukset ovat lapsen kehitykselle tärkeitä, sillä ne vahvistavat, tuovat iloa ja valmistavat lasta myös tuleville rakastumisille. Aikuisen tehtävä on tukea lasta ja hyväksyä nämä tunteet,

mutta tarvittaessa myös vetää lempeästi raja. Aikuisen pitää muistaa, että lapsen rakastumiset eivät ole aikuisseksuaalisia eivätkä ne kerro lapsen tulevaisuudesta tai esimerkiksi seksuaalisesta suuntautumisesta välttämättä mitään. Jossain vaiheessa lapsi ymmärtää itsekkin, ettei oman äidin tai isän kanssa voi mennä naimisiin, ja seuraava askel onkin seksuaalisuuden neljäs porras, jolla lapsen ihailu kohdistuu johonkin kaukaisempaan kohteeseen, kuten suosittuun muusikkoon (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 49-52).

Seksuaalisuuden kolmannella portaalla olevan lapsen kohtaaminen sensitiivisesti ja myönteisesti on tärkeää, sillä lapsi vasta rakentaa omaa identiteettiään sekä minä- ja kehonkuvaansa. Hänen perimmäinen ajatuksensa on kysymys, että onhan hänkin joskus yhtä hyvä ja arvokas ja haluttu kumppani. Lasta ei tule kasvattaa ivailun tai häpeän kautta, eikä varsinkaan tule turhaan kieltää lapsen kysymyksiä tai oman kehon tutkiskelua: lapsi on luonnostaan utelias. Tässä vaiheessa lapsi on myös valmis ottamaan vastaan ja sisäistämään tietoa, joten se on sopivuussääntöjen, alastomuuden ja toisen kehon kunnioittamisen opastukselle otollinen ajankohta (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 49).

5 KEHOTUNNEKASVATUS

Kehotunnekasvatuksella tarkoitetaan pienten lasten ikätasoista seksuaali- ja turvataitoskasvatusta, ja se sisältää ikä- ja kehitystason mukaista tietoa kehosta, tunteista ja oikeuksista. Kehotunnekasvatuksen avulla lapsi oppii paitsi oman kehon tuntemista, sen ymmärtämistä ja tunteiden tunnistamisen, käsittelyn ja hallinnan taitoja, myös muiden ihmisten kehojen arvostusta (Väestöliiton [www -sivut](#)). Kehotunnekasvatuksella voidaan lisätä myönteisyyttä omaa itseä ja kehoa kohtaan, vahvistaa myönteistä minäkuvaa sekä auttaa hahmottamaan ja peilaamaan omia ja muiden tunteita. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 84.)

Kehotunnekasvatusta käytetään terminä pienten lasten seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa siksi, että se kuvaa paremmin lasten tarpeita ja kehitystä kuin seksuaalikasvatus (Väestöliiton [www -sivut](#)). Termi ”kehotunnekasvatus” kehitettiin juuri siksi, että

aikuisten olisi helpompi lähestyä sen aiheisältöjä. Kyseessä on samankaltainen ilmiö kuin, se, että lapsen sukupuolielimistä puhuttaessa käytetään sanoja pimppi ja pippeli, kun aikuisten kohdalla ne ovat emätin ja penis (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 83). Seksuaalikasvatus ja kehotunnekasvatus eivät siis sulje toisiaan pois, vaan painottuvat eri alueille. Pienet lapset janoavat eniten tietoa omasta kehosta ja tarvitsevat taitoja kehon ja koskemattomuuden suojaamiseen ja kunnioittamiseen (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 84). Kehotunnekasvatus on kokonaisuus, joka osaltaan auttaa luomaan pohjaa lapsen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ja eheän minäkuvan kehittymiselle. Avainsanoja ovat myönteisyys, lapsen tasoisuus ja hyvä tunne omaa kehoa kohtaan ja omassa kehossa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 85).

Kehotunnekasvatus voi yksinkertaisimmillaan olla sitä, että vastaa lapsen kysymyksiin, myös niihin kiusallisimpiin kysymyksiin aikuisseksuaalisuuteen liittyen, avoimesti mutta ikä- ja kehitystaso huomioon ottaen. Aikuinen vastaa juuri siihen kysymykseen, minkä lapsi kysyy, ei enempään eikä vähempään. Kehon eri osia ja niiden tehtäviä nimetään mahdollisimman asianmukaisin termein, sillä lapsellakin on oikeus tietää, että pimppi on pimppi eikä ”kukkanen” tai muu vastaava, asiaa kuvailematon käsite. Kehotunnekasvatuksella voidaan taata myös se, että lapsen oikeus saada ikä- ja kehitystasoista tietoa toteutuu. Kehotunnekasvatuksen keinoin lapsi voi harjoitella myös tunteiden tunnistamista, nimeämistä ja tunnesäätelyä aikuisen tukemana (Väestöliiton [www -sivut](#)).

Varhaiskasvatusympäristöjen päivittäisessä arjessa on monia otollisia tilaisuuksia kehotunnekasvatuksen toteuttamiselle. Esimerkiksi pukeminen, riisuminen ja vessassa käynti ovat tilanteita, joissa lapsen seksuaalisuutta voidaan tukea ja kehotunnekasvatuksen osa-alueita sisällyttää toimintaan. Edellä mainituissa tilanteissa se voi olla toimintojen sanoittamista, kehon osien nimeämistä ja niiden tunnistamista sekä erilaisuuden huomaamista. (Cacciatore & Ingman-Friberg, 193.) Näissä tilanteissa voidaan harjoitella myös sopivuussääntöjä ja suostumusta kosketuksen osalta: lapselta voi pyllyn rasvaamiseen tai housuvaipan päälle auttamiseen kysyä luvan.

5.1 Turvataidot

Turvataidot ovat tärkeitä taitoja lapsen kehittymässä olevaa seksuaaliterveyttä ajatellen. Raisa Cacciatore korostaa neljää tärkeää turvataittoa.

Ensimmäinen turvataito on arvostus omaa ja muiden kehoa kohtaan: jokaisella kehon osalla on oma nimensä, ja jokainen niistä on keskenään yhtä arvokas ja huolenpidon arvoinen.

Toinen turvataito on uimapukusääntö, jolla tarkoitetaan sitä, että erityisesti uimapuvun alle jäävät alueet ovat henkilökohtaisia, ja niistä jokainen saa itse määrätä. Uimapukusäännön avulla lapsi oppii pitämään kyseisiä alueita ikiomina, arvokkaina ja sellaisina, joita ei näytetä kaikille. Tämä koskee niin lapsen omaa kehoa kuin muidenkin kehoja. Kolmas turvataito on kosketuksen sääntö, joka korostaa koskettamisen ja kosketetuksi tulemisen olevan aina suostumuksen takana. Kosketuksen pitää tuntua kaikista osapuolista hyvältä, eikä se saa jäädä painamaan mieltä jälkeensä. Kosketus ei myöskään missään tilanteessa saa olla salaisuus.

Neljäs turvataito on kyky toimia tilanteessa, joka tekee olon epämukavaksi. Ein sanomisen taidon oppimisella tähdätään siihen, että pahalta tuntuvassa tilanteessa ujoin lapsi kykenee sanomaan ei, lähtemään tilanteesta pois ja kertomaan turvalliselle aikuiselle tapahtuneesta. (Moilanen 2018.)

Turvataidoilla voidaan siis sanoa tarkoitettavan sellaisia taitoja, joita lapsi tarvitsee ymmärtääkseen koskemattomuuden ja oman kehon arvon, tunnistaakseen haitallisen tilanteen ja osaltaan suojellakseen itseään ja muita kaltoinkohtelulta, kuten hyväksikäytöltä (Moilanen 2018).

5.2 Tunnetaidot

Tunnetaidoilla tarkoitetaan kykyä tunnistaa, nimetä ja ilmaista tunteita sekä pärjätä niiden kanssa. Tunnetaidot osaltaan kietoutuvat myös turvataitoihin, joten niiden harjoittelu on erityisen tärkeää. Tunteet ovat asia, jotka ovat yksinomaan omia, muille näkymättömiä oloja. Kukaan muu ei voi tietää tai tuntea toisen tunteita, mutta kokijalle ne ovat hyvin todellisia. Tunteet voivat tuntua kehon lisäksi myös mielessä. Kehotunnekasvatuksessa tunnetaitojen tukemisen tavoitteena on tunteiden tunnistamisen ja säätelyn lisäksi vahvistaa lapsen luottamusta omaan tunteeseen. Tunteiden

tunnistaminen on tärkeää, jotta lapsi pystyy sanoittamaan niitä ja ymmärtämään, milloin jokin tuottaa hyvää olo ja milloin taas pahaa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 106-108).

Tunteiden tunnistamisen taidon kehittymistä voi tukea sanoittamalla lapsen erilaisia tunteenpurkauksia, myös niitä negatiivisia. Tunteiden sanoittaminen auttaa lasta tunnistamaan erilaisia tunteita: lapsen puhkuessa raivoa voi todeta, että kylläpä sinä oletkin vihainen. Tärkeää on, että lapsi saa kokemuksen siitä, että kaikki tunteet ovat sallittuja ja niihin on oikeus. Paikkoja tai tavaroita ei saa rikkoa eikä ketään saa satuttaa, mutta lapsi saa ilmaista kaikkia tunteitaan ja hän on hyväksytty vihaisenakin. Kun lapsen tunteita sanoitetaan ja tarvittaessa käydään tilanne jälkeinpäin yhdessä läpi, hän oppii pikkuhiljaa tunnistamaan tunteen jo ennen, kuin se pääsee täysin hallinnasta. Lapsi voi todeta, että nyt minua alkoi suututtaa, ja tästä päästään seuraavaksi empatian ja moraalin kehityksen tukemiseen. Lapselle on opetettava myös, että myös muut kokevat aivan samanlaisia tunteita kuin hän: kenenkään tunne ei ole vähäpätöisempi kuin toisen, ja myös muut ovat oikeutettuja tunteisiinsa. (Cacciatore 2007, 278-279.)

6 LAPSEN SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN

Lapsen seksuaalisen kasvun tukeminen alkaa jo vauvana varhaisesta vuorovaikutuksesta ja kiintymyssuhteista. Niissä olennaisinta on lapsen kokemus turvallisuudesta, ja erityisesti varhainen vuorovaikutus tarkoittaa pitkälti lapsen psyykkistä kannattelua. Lapsi oppii jo varhain, miten hänen tulee toimia, jotta aikuinen huomioi hänen tarpeensa, ja alkaa käyttää taitojaan erilaisissa tilanteissa. Voidaan huomata, että jotain uutta, jännittävää tai pelottavaa kohdatessaan lapsi hakeutuu aikuisen lähelle, ehkä syliinkin. Pieni lapsi tarvitsee paljon aikuisen tukea, hyväksyntää ja ihailua ylläpitääkseen eheää ja myönteistä minäkuvaa myös tulevaisuudessa (Cacciatore, Laru & Riihonen 2015, 48-50).

Avain lapsen seksuaalisuuden tukemiseen parhain mahdollisin tavoin on se, että oivaltaa ikävaiheiden myötä alati muuttuvan ja kehittyvän, puhtaan ja kauniin seksuaalisuuden olemassaolon. (Cacciatore 2007, 310.)

Aikuisen tärkein tehtävä lapsen seksuaalisen kasvun tukemisessa ja kehittyvän seksuaalisuuden suojaamisessa on olla ehdottoman hyväksyvä ja ottaa lapsen kysymykset ja hellyydenosoitukset avoimuudella vastaan. Pieni lapsi on puhtaan ja viattoman utelias, leikittelevä ja välitön, eikä hän osaa kokea häpeää läheisyydenosoituksistaan, kysymyksistään tai oman kehonsa tutkimisesta ilman, että se häpeä häneen ulkopuolisen toimesta istutetaan (Cacciatore 2007, 310).

Aikuisen tunteet ja suhtautuminen seksuaalisuuteen luovat pohjan ja perustan lapsen ohjaamiselle myös kehotunnekasvatuksessa, ja aikuisen on tärkeää tiedostaa omat seksuaalisuuteen liittyvät ajatusmallinsa ja arvonsa. Onkin hyvä pysähtyä pohtimaan, että minkälaisen viestin haluaa lapselle välittää. Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset, jotka ovat saaneet keskustella seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä aiheista aikuisen kanssa avoimeen ja myönteiseen sävyyn, kokevat olevansa enemmän sinut oman itsensä kanssa. Koska lapsi peilaa paljon ympäristönsä aikuisten käytöstä, tulisi aikuisten toiminnallaan osoittaa toisten ja toisten kehojen kunnioittamista ja jokaisen hyväksymistä yksilönä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 17-18.)

7 AIKUISTA HÄMMENTÄVÄT TILANTEET

7.1 Lapsen kysymykset kehosta ja sen toiminnoista

Lapset ovat uteliaita, estottomia ja valtavan kiinnostuneita asioista, ja he havaitsevat ympärillään yllättävän paljon. Lapsi saattaa keskellä sukujuhlia kysyä, miksi tuon tädin maha on noin iso, ja vastauksen saatuaan jatkaa kyselyä sillä, että miten vauva on sinne mennyt. Myös hänen oma syntymänsä on usein kiinnostava ja tärkeältä tuntuva kysymys.

Koskipa kysymys sitten lasten tekoa, synnyttämistä, erektioita potalla istuessa tai muuta, josta aikuisen olo voi tulla kiusalliseksi, tärkeintä on olla avoin ja vastata lapsen kysymykseen ikätasoisesti ja sellaisin termein, jotka lapsi voi ymmärtää. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 58-59.) Pieni lapsi ei ymmärrä kovin laajoja ja yksityiskohtaisia vastauksia, eikä hän ole niistä välttämättä kiinnostunutkaan. Useimmiten lasta kiinnostaa kerrallaan vain yksi asia, ja vastauksen saatuaan hän on tyytyväinen. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että lapselle on annettava aikaa ja tilaa myös pohtia oppimaansa asiaa, luoda omat mielikuvansa ja tunteensa ja käydä ne omaa tahtiaan läpi. Useimmiten lapsen mielessä herää taas uusi kysymys, kun edellinen asia on hänen mielessään valmis. Vähitellen, pala kerrallaan lapsen käsitys seksuaalisuuden, sukupuolen ja kehon asioista kehittyy ja muuttuu realistiseksi. Liian laaja ja polveileva vastaus ei jätä tilaa tälle tarpeelliselle ajatustyölle. (Kinnunen 2001, 24-25.)

7.2 Lapsen läheisyydenosoitukset

Lapsella on hyvin paljon rakkautta annettavanaan, ja hän tekee sen mielellään näkyväksi. Hän voi hakeutua läheiseen kontaktiin ja opetellessaan toimimaan rakkauden ja ihastumisen tunteen kanssa hän ei vielä täysin ymmärrä sopivuussääntöjä kosketuksen suhteen. Lapsi voi haluta pusutella ja halailia paljon, sekä tutkia myös aikuisen, kuten kasvattajan tai oman vanhemman kehoa. Lapsen rakkaus on arvokasta, mutta hän tarvitsee tukea ja ohjausta. On tärkeää, että lapsi tuntee olonsa hyväksytyksi ja ihanaksi, mutta aikuisen tulee myös osata vetää raja. Aikuinen voi kertoa, että myös hänellä on säännöt, mihin ja miten häntä saa koskettaa, aivan samoin kuin lapsellakin on. Aikuisen tulee muistaa, että lapsen käytös ei ole aikuisseksuaalista, vaan puhdasta, lapsenomaista halua osoittaa rakkautensa (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019, 50-55).

7.3 Unnutus

Unnutus on Raisa Cacciatoren ja Erja Poikeniemi-Kortelan kehittämä termi pienen lapsen itsetyydytyksestä. Silloin, kun pieni lapsi koskettelee itseään ja sukupuolielimiään mielihyvähakuisesti, puhutaan usein unnuttamisesta itsetyydytyksen sijaan. Sanana se on samalla tavalla aikuislähtöinen kuin kehotunnekasvatus: sen tarkoitus on

vähentää aikuisten negatiivisia reaktioita aiheeseen ja korostaa lapsen tarpeisiin ja kehitystasoon viittaavaa toimintaa, joka on erilaista kuin aikuisilla (Cacciatore 2007, 301).

Unnutus käsitteenä on myös laajempi, kuin itsetyydytys. Unnuttaessaan lapsi voi mielihyvän lisäksi hakea turvan tunnetta tai lohtua kosketuksen avulla esimerkiksi silloin, kun hän on yksin, huolissaan tai yrittää päästä uneen. Unnuttaminen ei ole orgasmihakuista, eikä sen myöskään tarvitse kohdistua nimenomaan sukuelimiin, vaan se voi olla myös pehmolelun silittämistä, peitonkulmalla hivelemistä tai sen imeskelyä, tai jotain muuta rituaalinomaista toimintaa. Unnuttaminen voi auttaa lasta rauhoittumaan ja saamaan kokemuksen oman kehon tai elämän hallinnasta. (Cacciatore 2007, 301.)

Aikuisen kannattaa tuoda unnuttavalle lapselle ilmi, että lapsen toiminta on hyväksyttävää ja tavallista, eikä siinä ole mitään häpeällistä. Tärkeää on olla neutraali eikä tehdä asiasta numeroa. Unnuttaminen on kuitenkin sellainen yksityinen asia, joka tehdään omassa rauhassa, eikä omien yksityisten paikkojen koskettelua ole tapana tehdä muiden nähden. Lapselle voi myös kertoa, että yksityisten paikkojen näyttämiseksi ja niiden koskettelulle on olemassa säännöt ja erikseen soveliaat tilanteet. Näiden ymmärtäminen lisää lapsen valmiuksia myös suojata omaa kehoaan. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2000, 17.)

7.3.1 Milloin lapsen seksuaalisuuden ilmentämisestä tulee huolestua

Lapsille on luonnollista kiinnostua ja tutkiskella omaa ja toisten kehoja, ja suurin osa lapsen seksuaalisuutta ilmentävästä käytöksestä on normaalia ja tavallista. Herkimmin lapsen seksuaalinen käytös tulee esiin lapsiryhmässä, pesutilanteissa, wc -käynneillä ja nukkumaanmenon yhteydessä, ja yleisintä se on 3-5 -vuoden iässä. Kuitenkin joskus tulee vastaan tilanteita, jotka herättävät aikuisessa huolta. Seksuaalinen käyttäytyminen, kuten esimerkiksi unnutus, on ongelmallista silloin, kun toiminta on pakonomaista ja lapsi vaikuttaa ahdistuneelta. (Cacciatore 2007, 352.) Pakonomaaisia piirteitä ilmentävä seksuaalinen käytös, johon liittyy negatiivisia tunteita kuten vihaisuutta, pelkoa ja ahdistusta sekä toiminnan lopettamisesta kieltäytymistä on syytä ottaa tosissaan. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 89.) Harvinaisempaa on käytös, jossa

lapsi esimerkiksi jäljittelee aikuisseksuaalista toimintaa, ja jos lapsella esiintyy paljon tällaista käytöstä, on hänestä syytä huolestua. (Cacciatore 2007, 351-352.)

Lapsen korostunut seksuaalinen käytös viestii aina jostakin, mutta suoria johtopäätöksiä ei voi vetää, sillä lapset ja tilanteet ovat yksilöllisiä. Lapsi on saattanut kokea, nähdä tai kuulla jotakin hämmentävää, sellaista mitä hän ei ymmärrä, ja pyrkii esittävällä seksuaalisuudella tuoda kokemansa aikuisen nähtäväksi. Tällaista käytöstä kohdatessa tulisi lapsi ja perhe ohjata oman alueen perheneuvolaan tai lastenneuvolaan. (Cacciatore 2007, 352.)

8 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyön toimeksiantaja oli pieni päiväkoti Porissa. Päiväkodissa oli neljä eri ryhmää: 0-2 -vuotiaiden ryhmä, 2-3 -vuotiaiden ryhmä, 3-4 -vuotiaiden ryhmä ja viskariryhmä. Sadut annettiin käyttöön kaikille ryhmille, joiden omat kasvattajat lukivat sadut lapsille. Itse luin sadut omassa, 2-3 -vuotiaiden ryhmässäni.

8.1 Kysely varhaiskasvatusyksikön henkilöstölle

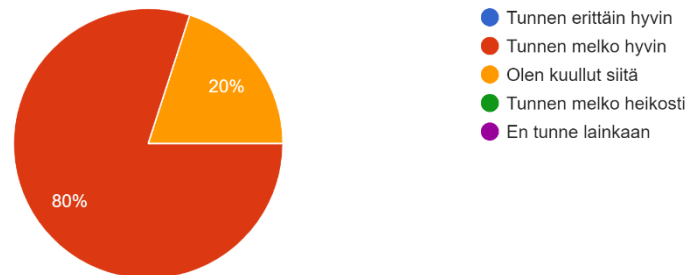
Tavoitteena oli kartoittaa päiväkodin kasvattajien valmiuksia, tarpeita ja toiveita kehotunnekasvatuksen toteuttamisen suhteen, jotta voisin suunnitella ja kirjoittaa sadut sellaisiksi, että ne vastaisivat yksikön tarpeisiin.

Toteutin kyselyn anonyyminä kyselynä Google Forms -lomakkeella (liite 2) loppukesästä 2020. Saadakseni mahdollisimman kattavasti tietoa henkilöstön osaamisesta ja valmiuksista kehotunnekasvatuksen teemoihin liittyen tein oleelliset kysymykset suljetuiksi kysymyksiksi, joihin vastaaminen oli pakollista voidakseen lähettää vastauslomakkeen. Kyselyn lopussa kartoitin avoimilla kysymyksillä esimerkkejä siitä, miten vastaaja on toteuttanut työssään kehotunnekasvatusta ja minkälaisia tarpeita tai toiveita vastaajalla tai työyksiköllä on liittyen kehotunnekasvatuksen ja lapsen

seksuaalisuuden tukemisen toteuttamisen osalta. Kyselyyn vastasi kaikista yksikön kahdeksasta kasvattajasta viisi, joka on pienessä yksikössä kuitenkin valtaosa kasvat-
tajista.

1. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "seksuaalikasvatus"?

5 vastausta

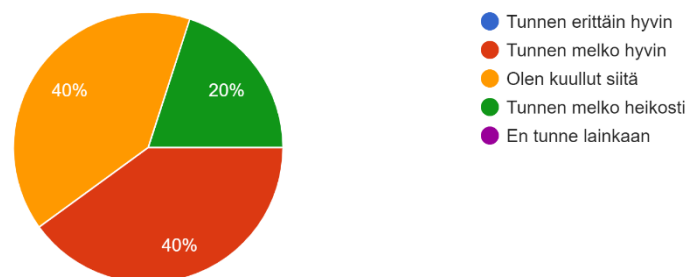

Kuvio 1. Kuinka hyvin tunnet käsitteen ”seksuaalikasvatus”?

Vastausten perusteella seksuaalikasvatus on varsin tuttu termi yksikön kasvattajille, sillä valtaosa vastanneista vastaa tuntevansa käsitteen melko hyvin. Viidestä vastanneesta vain yksi ilmaisee olevansa kuullut käsitteestä, mutta ei välttämättä tunne sitä tarpeeksi hyvin osatakseen kertoa, kuinka paljon lopulta tietää aiheesta.

2. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "kehotunnekasvatus"?

5 vastausta

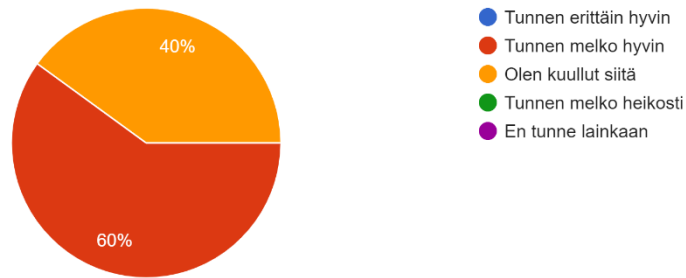

Kuvio 2. Kuinka hyvin tunnet käsitteen ”kehotunnekasvatus”?

Vastanneista kaksi kertoo tuntevansa käsitteen ”kehotunnekasvatus” melko hyvin, ja vastaavasti kaksi kertoo kuulleensa siitä. Vastanneista yksi kertoo tuntevansa käsitteen melko heikosti. Kehotunnekasvatus käsitteenä on kohtalaisen uusi, joten se voi osaltaan selittää vastausten jakautumista.

3. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "turvataidot"?

5 vastausta

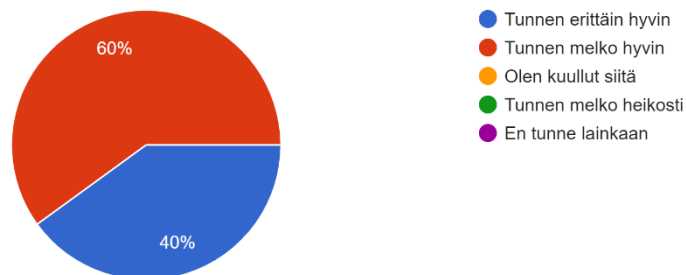

Kuvio 3. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "turvataidot"?

Yli puolet vastanneista eli kolme tuntee käsitteen "turvataidot" melko hyvin, kaksi on vähintäänkin kuullut termistä.

4. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "tunnetaidot"?

5 vastausta

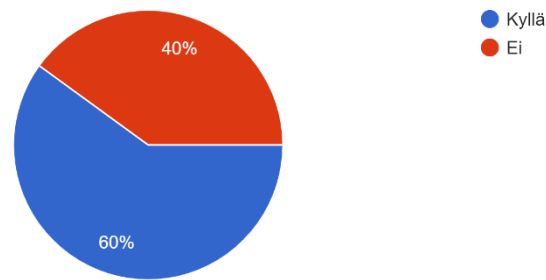

Kuvio 4. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "tunnetaidot"?

Kyselyn perusteella tunnetaidot ovat kaikille vastanneille enemmän tai vähemmän tuttu käsite. Kolme kasvattajaa vastaa tuntevensa käsitteen erittäin hyvin, ja loput kaksi melko hyvin. Vastausten jakautumista voi selittää esimerkiksi se, että tunnetaidot ovat varhaiskasvatusympäristöissä hyvin paljon esillä päivittäisessä arjessa, ja niihin liittyen materiaalia on helposti saatavilla.

5. Oletko toteuttanut työssäsi kehotunnekasvatusta viimeisen kuuden kuukauden aikana?

5 vastausta

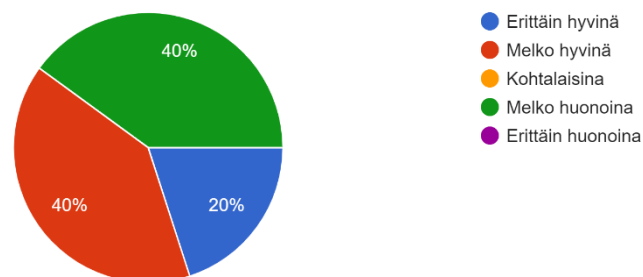

Kuvio 5. Oletko toteuttanut työssäsi kehotunnekasvatusta viimeisen kuuden kuukauden aikana?

Vastanneista kolme vastaa toteuttaneensa työssään jotakin kehotunnekasvatuksen osa-aluetta kuluneen puolen vuoden aikana. Vastanneista kaksi ei ole toteuttanut kehotunnekasvatusta työssään kyseisen ajanjakson aikana.

6. Millaisina pidät omia valmiuksiasi toteuttaa kehotunnekasvatusta?

5 vastausta

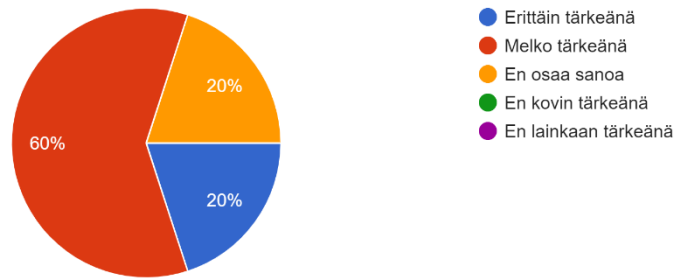

Kuvio 6. Millaisina pidät omia valmiuksiasi toteuttaa kehotunnekasvatusta?

Kuudennen kysymyksen kohdalla vastauksissa oli havaittavissa selkeästi laajempi skaala kuin aiemmissa kysymyksissä. Kaksi kasvattajaa vastaa kokevansa omat valmiutensa toteuttaa kehotunnekasvatusta vähintään melko hyvinä, ja yksi kasvattaja pitää valmiuksiaan kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen erittäin hyvinä. Vastanneista kaksi kertoo taas kokevansa valmiutensa kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen melko huonoina. Aiempien kysymysten vastauksista päätellen vastanneiden kesken lienee eroja niin perehtyneisyyden kuin tiedon ja materiaalin puutteen tai saatavuuden suhteen.

7. Kuinka tärkeänä pidät kehotunnekasvatuksen toteuttamista varhaiskasvatuksessa?

5 vastausta

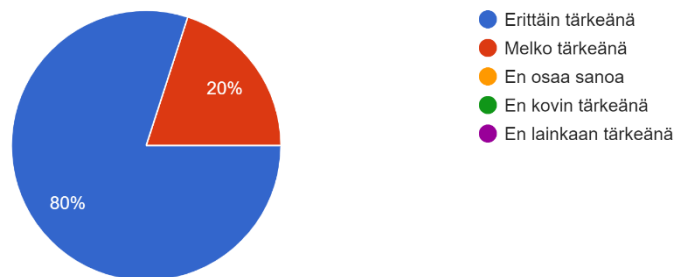

Kuvio 7. Kuinka tärkeänä pidät kehotunnekasvatuksen toteuttamista varhaiskasvatuksessa?

Valtaosa vastanneista pitää kehotunnekasvatuksen toteuttamista varhaiskasvatuksessa melko tärkeänä tai erittäin tärkeänä. Kyselyyn vastanneista kasvattajista yksi kokee, ettei osaa vastata kysymykseen.

8. Kuinka tärkeänä pidät tunne- ja turvataitojen opettelemista varhaiskasvatuksessa?

5 vastausta

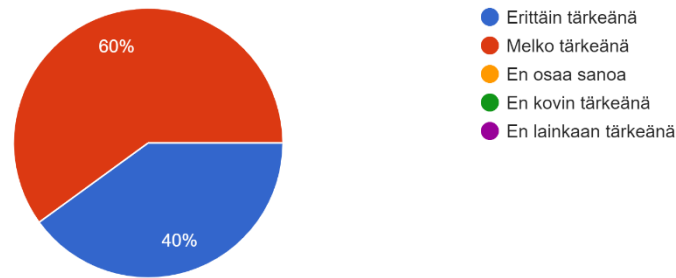

Kuvio 8. Kuinka tärkeänä pidät tunne- ja turvataitojen opettelemista varhaiskasvatuksessa?

Tunne- ja turvataitojen opettelemista kaikki vastanneet pitävät tärkeinä. Vastanneista neljä vastaa pitävänsä sitä erittäin tärkeänä, yksi melko tärkeänä.

9. Kuinka tärkeänä pidät lapsen seksuaalisuuden tukemista varhaiskasvatuksessa?

5 vastausta

Kuvio 9. Kuinka tärkeänä pidät lapsen seksuaalisuuden tukemista varhaiskasvatuksessa?

Myös lapsen seksuaalisuuden tukemista pidetään vastanneiden kesken tärkeänä. Vastanneista kolme on sitä mieltä, että se on vähintään melko tärkeää, ja kaksi pitää sitä erittäin tärkeänä.

Kyselyn lopussa oli kaksi avointa kysymystä, joiden tarkoitus oli selvittää kasvattajien mahdollisia kokemuksia kehotunnekasvatuksen toteuttamisesta sekä kartoittaa heidän tarpeitaan ja toiveitaan kehotunnekasvatuksen toteuttamisen osalta. Raportoidut vastaukset ovat suoria lainauksia kyselyn tuloksista.

Kyselyn kohdassa kymmenen vastanneet saivat halutessaan kertoa esimerkkejä, miten ovat toteuttaneet kehotunnekasvatuksen osa-alueita työssään.

”Tuomalla ilmi, että jokainen on hyvä juuri sellaisena kuin on (lapsi oppii samalla myönteistä suhtautumista itseensä sekä muihin)”

”Ollaan opeteltu uimapukusääntöä, käyty läpi kehonosia ja puhuttu että voi sanoa, jos ei halua että halataan tai kosketaan. YLE areenasta löytyi hyviä jaksoja lapsille katsottavaksi ja keskusteltavaksi näistä aiheista. Keskustelimme jälkepäin mitä videolla tapahtui ja mitä ajatuksia se herätti.”

Kyselyn yhdennessätoista kysymyksessä selvitettiin, minkälaisia tarpeita tai toiveita vastanneet kokivat itsellään tai työyhteisöllään olevan kehotunnekasvatuksen ja lapsen seksuaalisuuden tukemisen toteuttamisen osalta.

”Käytännön vinkkejä eri ikäisille lapsille. Esim. leikkejä, tarinoita, loruja tms. joissa käsitellään kehotunnekasvatuksen ja seksuaalisuuden aiheita.”

”Materiaalia näihin aiheisiin, niin voisi helposti lasten kanssa tutkia ja keskustella näistä aiheista.”

”Koulutusta”

8.2 Satukirjan tekeminen

Opinnäytetyöprosessin alussa pohtiessani, millä keinoin kehotunnekasvatusta voisi varhaiskasvatuksessa luontevasti toteuttaa ja miten voisin hyödyntää omia vahvuuksiani prosessissa, valikoitui lopulta opinnäytetyön toiminnalliseksi osuudeksi varhaiskasvatusikäisille lapsille soveltuva satukirja. Tavoittelin alusta asti helposti lähestyttävää tapaa tuoda kehotunnekasvatusta varhaiskasvatusympäristön arkeen, ja vaikka mielessäni kävikin esimerkiksi toimintatuokioiden suunnittelu ja pitäminen lapsille ja työpaja kasvattajille, totesin, etteivät omat valmiuteni tai vahvuuteni kohdennu näiden tyyppisiin ratkaisuihin. Halusin, että opinnäytetyön toiminnallinenkin osuus olisi itselleni mielekäs projekti.

Satujen kirjoittaminen käynnistyi syksyllä 2020 kyselyn tuloksiin nojaten. Henkilöstön vastauksissa korostui tarve konkreettiselle materiaalille ja käytännönläheisille keinoille tuoda kehotunnekasvatuksen osa-alueita osaksi varhaiskasvatusympäristöä ja herättää myös keskustelua aiheesta. Kehotunnekasvatukseen liittyviä kirjoja on saatavilla jonkin verran, ja ne keskittyvät usein juuri ihmiskehoon, joten päätin tehdä jotain erilaista. Satukirjan miljöökseksi valikoitui suomalainen metsä ja hahmoiksi erilaiset siellä asuvat eläimet. Karhu oli luonteva valinta päähenkilöksi, sillä olen kiinnostunut suomalaisesta kansanperinteestä ja mytologiasta. Karhu on suomalaisessa kansanperinteessä ja muinaisuskossa hyvin arvostettu eläin.

Satukirjan nimi on ”Tarinoita Sysimetsän Iivarista”, ja satuja kirjoitin yhteensä neljä. Satujen teemoiksi valikoituivat myönteinen minä- ja kehonkuva, hyvät ja pahat

salaisuudet, kosketuksen sääntö sekä erilaiset tunteet. Satukirja kokonaisuudessaan valmistui huhtikuussa 2021. Jokainen satu on kirjoitettu niin, että ne voi lukea lyhyesäkin ajassa, esimerkiksi aamuhetkellä tai ennen siirtymätilanteita. Jokaisen sadun lopussa on muutama kysymys, joiden avulla voidaan lasten kanssa pohtia sadun viestiä. Keskustelua herättämällä on tarkoitus saada lapset refleктоimaan näitä aiheita omaan elämäänsä ja toimintaansa.

Lisäksi maalasin vesiväreillä kuvitukset jokaiseen satuun.

Ensimmäinen satu, ”Iivari ihastelee”, kertoo itsensä ja oman kehonsa arvostamisesta ja siitä, kuinka kaikki ovat erilaisia mutta silti yhtä hyviä. Toinen satu, ”Iivari ja salaisuus” käsittelee hyvän ja pahan salaisuuden eroa ja sitä, miltä salaisuus ei saa tuntua sekä miten pahaa salaisuutta tulisi käsitellä. Kolmas satu, ”Iivari ja ystävä, jota ei saanut koskea”, käsittelee kosketuksen sääntöä ja sellaisia turvataitoja, kuin kehon yksityiset alueet. Neljäs satu, ”Iivari ja kettu, jota harmitti kovasti”, käsittelee erilaisia tunteita ja sitä, missä ne voivat tuntua sekä ystävyyden sääntöjä.

8.3 Satujen lukeminen ryhmissä

Satujen (liite 1) lukeminen päiväkodissa aloitettiin huhtikuussa 2021 kaikkien, paitsi aivan pienimpien lasten eli 0-2 -vuotiaiden ryhmissä. Teknisten ja aikataulullisten ongelmien vuoksi sadut eivät olleet fyysisessä kirjan muodossa, vaan askartelin kuvista ja teksteistä satukortit. Satujen tunnistamisen helpottamiseksi tein jokaiselle sadulle ja taustakortille oman värimaailman ja numeroin ne sivujärjestykseen. Sadut luettiin yksi satu kerrallaan eri päivinä kunkin ryhmän aamutuokioissa ennen leikkeihin siirtymistä. Satua lukeva aikuinen luki itselleen sopivimmalla tavalla: joku eläytyi paljonkin, osa keskittyi enemmän artikulaatioon. Tavoitteena oli, että lapset ymmärtävät sadun viestin, jotta apukysymysten avulla voidaan yhdessä pohtia kunkin sadun aiheeseen liittyviä asioita.

2-3 -vuotiaiden ryhmässä lapset katselivat mielellään kuvia ja kuuntelivat satujakin melko kiinnostuneina, mutta ikäisilleen tyypillisesti heidän oli vaikea keskittyä, eikä heidän kanssaan saatu keskusteltua satujen aiheista kovin suurella menestyksellä. Jälkeenpäin ajateltuna aikataulutuksen olisi voinut tehdä toisin: lapset olivat juuri

lopetelleet aamupalan syömisen ja odottivat malttamattomina leikkeihin pääsyä. Tämän ryhmän kohdalla olisi voinut toimia paremmin se, että satutuokio olisi pidetty vasta leikkien ja ulkoilun jälkeen ennen ruokailuun siirtymistä.

3-4- vuotiaiden ryhmässä lapset olivat kuunnelleet ja osoittaneet kiinnostusta tarinoihin, ja saaneet hieman keskusteluakin aikaan. Keskittyminen oli kuitenkin herpaantunut herkästi. Satutuokioiden pituudella oli vaikutusta tähän, sillä sadut oli kirjoitettu kuvailevin sanankääntein, ja lopuksi olisi vielä pitänyt malttaa keskustellakin siitä, mitä juuri luettiin.

Kaikkein eniten saduista vaikutti hyötyvän 5 -vuotiaiden ryhmä. Henkilöstön mukaan kyseisellä ryhmällä on muutoinkin ollut viime aikoina pinnalla erityisesti kehoon ja yksityisiin paikkoihin liittyvät asiat, joten Iivari -tarinat osuivat ajankohdallisesti otolliseen saumaan. He olivat jaksaneet keskittyä, kuunnelleet kiinnostuneina ja saaneet aikaiseksi hienoa ja hedelmällistä keskustelua kunkin sadun teemoista.

8.4 Henkilöstöltä saatu palaute

Kun kaikki ryhmät olivat lukeneet sadut, pyysin lyhyttä kirjallista palautetta satuja lukeneilta kasvattajilta. Kirjallisessa palautelomakkeessa (liite 3) kartoitin henkilöstön mielipidettä satujen käytettävyydestä, lisäksi pyysin myös vapaan sanan palautetta. Kirjallisia palautteita sain yhteensä kolme kappaletta 2-4 -vuotiaiden ja 5 -vuotiaiden ryhmistä, lisäksi sain kahdelta muulta kasvattajalta suullista palautetta. Henkilöstö oli varsin tyytyväinen satuihin, ja suullisesti positiivista palautetta sain erityisesti kiinnostavasta kuvituksesta ja satujen hyvistä aiheista. Seuraavat otteet palautteista ovat lainauksia palautelomakkeista.

”Kaikista tarinoista tuli selkeästi esiin tarinan aihe, ne olivat sopivan pituisia ja selkeitä 3-5 -vuotiaille luettavaksi ja niistä sai hyvät keskustelut aikaan lasten kanssa. Lapset jaksoivat hienosti keskittyä tarinoihin. He pitivät kuvista ja olivat kiinnostuneita tarinoista. Pohdittavaksi -osiot olivat mahtavia, saatiin hienoa keskustelua lasten kanssa. Esimerkiksi vahvuuksien pohtiminen sai lapset innostumaan keksimään kavereidenkin

vahvuuksia. Omasta mielestäni on muutenkin hyvä pohtia tarinoiden aiheita jälkeensä yhdessä. Mielelläni lukisin lisää tällaisia tarinoita lapsille!”

”Käytettävyydeltään sadut olivat mielenkiintoiset ja kuvailevat. Lasten kanssa saimme jonkin verran keskustelua aikaiseksi. Sadut olivat hiukan liian pitkiä 3-4 -vuotiaiden kuunneltavaksi, eivät jaksaneet keskittyä. Teemat olivat selkeät.”

”Kuvat ihan mahtavia, lapset kiinnostuivat ja katsoivat tarkkaan. Aiheet olivat todella ajankohtaisia ja juuri meidän ryhmämme lapsia koskettavia, esimerkiksi miten toista saa koskea vai saako. Tarinoiden pituus mielestäni aika hyvä, ja tarinat sopivan yksinkertaisia. Eläinteema oli kiinnostava, toisaalta ihmisiä tai lapsiakin olisi ehkä voinut olla jossakin tarinassa mukana, jolloin olisi voinut olla helpompaa käsitellä joitakin asioita. Käyttäisin näitä tarinoita ehdottomasti jatkossakin, selkeitä ja sopivan yksinkertaisia, jotta lapset ymmärsivät mitä tarinassa kerrotaan. Mielenkiintoisesti kirjoitettu.”

9 POHDINTA

9.1 Opinnäytetyö

Opinnäytetyön tekeminen on ollut kivulias prosessi. Vielä keväällä 2020 pidetyssä aloituspalaverissa tuntui, että homma on hanskassa ja opinnäytetyö valmistuu hyvissä ajoin ennen vuoden loppua. Opinnäytetyö käynnistyi kyselyn laatimisella: pohdin, mitkä kysymykset ovat oman opinnäytetyöni kannalta oleellisimpia, ja millaisiin kysymyksiin ylipäätään haluaisin vastauksen. Kysely valmistui kesällä 2020, mutta vastausten saaminen venyi elo-syyskuulle 2020 päiväkodin kesäajan erityisjärjestelyjen ja henkilöstön kesälomien vuoksi.

Koronaviruspandemian vuoksi keväällä 2020 jäljellä olevien opintojen, mukaan lukien opinnäytetyön, aikataulutaminen menivät uusiksi. Tarkoituksena oli kirjoittaa opinnäytetyön teoretietoon perustuva osuus kesän 2020 aikana ja saada toiminnallinen osuus

kokonaisuudessaan valmiiksi ja raportoiduksi syksyn 2020 aikana, mutta yleinen lamaantumisen ja syksyille siirtynyt harjoittelu viivästyttivät opinnäytetyön tekemistä ja veivät voimavaroja. Alussa minulla oli myös hyvin korkeat tavoitteet opinnäytetyön suhteen, ja erityisesti satukirjan kohdalla tavoittelin täydellisyyttä niin paljon, että se pysäytti prosessin pitkäksi aikaa. Minulla on melko haitallinen ajatusmalli siitä, että jos en osaa tehdä kerrasta täydellisesti, en voi tehdä ollenkaan. Tietyllä tapaa tekemisen ”unohtaminen” teki hyvää, sillä syksyn tauon aikana ehdin rauhassa inspiroitua eri kuvitustekniikoista ja saada keskellä yötä sosiaalista mediaa selatessa ideoita satuihin. Esimerkiksi idean hyvistä ja pahoista salaisuuksista yhden sadun teemana sain selatesani Facebookin Naistenhuoneen keskustelua lasten seksuaalikasvatuksesta.

Tammikuussa 2021 olin vielä varma, että opinnäytetyö valmistuu hyvissä ajoin ennen kevään päättymistä, sillä onhan tässä vielä aikaa. Täysipäiväisen työn päiväkodissa aloittaessani huomasin kuitenkin ajan hujautavan suurin harppauksin eteenpäin, joten aloin toden teolla työstämään satukirjaa valmiiksi. Toisaalta työllistyminen toi prosessiin myös paljon hyvää: pääsin nopealla aikataululla lukemaan sadut ryhmässä niiden valmistuttua, ja sain ne myös muille kohderyhmille käyttöön heti. Jos olisin tullut päiväkotiin lukemaan kehotunnekasvatussatuja ulkopuolisena henkilönä, olisi pitänyt käydä läpi lupaprosessi lasten osallistumisesta satutuokioihin ja sopia tarkat aikataulut. Tällaisessa tapauksessa olisin lukenut sadut 3-4 -vuotiaiden ryhmässä.

Myös omaa rimaa oli pakko laskea hieman, ja esimerkiksi kuvituksia tehdessäni huomasin, että epätäydellisyyksiä on vain siedettävä, sillä vesiväri käyttäytyy omalla tavallaan. Tämän hyväksyminen oli jollain tapaa myös terapeutista. Yllätyksenä tuli myös se, kuinka kauan vesiväritöiden tekeminen vei aikaa, sillä käytin vesivärejä ensimmäistä kertaa sitten oman lapsuuteni.

Teoriapohjaa olisin voinut kirjoittaa vaikka loputtomiin, mutta aikataulun tiukentuessa oli valittava tarkkaan, mitä lapsen seksuaalisuuden ja kehotunnekasvatuksen osa-alueita pidän opinnäytetyöni osalta tärkeimpinä.

Tuotoksen, eli satukirjan lopputulokseen olen melko tyytyväinen. Pysin kirjoittamaan sadut niin, että ne olisivat jännittäviä ja hauskoja tarinoita sen sijaan, että ne olisivat sivutulokulla turvataitojen jankuttamista. Kun aiheet olivat valmiina, koin tarinan kirjoittamisen ja hahmojen välisen vuorovaikutuksen luomisen helpoksi ja luontevaksi.

9.2 Oman ammatillisen kasvun arviointi

Kehotunnekasvatukseen ja lapsen seksuaalisuuteen perehtyminen on ollut äärettömän mielenkiintoista. Vaikka osaltaan työsuhteen aloittaminen päiväkodissa kesken opinnäytetyön kirjoittamisen hidasti opinnäytetyöprosessia ja vei voimavaroja, se myös toi paljon hyvää prosessiin. Työssäni on aika ajoin herännyt uusia kysymyksiä, jotka ovat tuoneet lopulta sisältöä myös opinnäytetyöhön. Olen työssäni voinut reflektoida opinnäytetyön teemoja ja havainnut muun muassa lasten käytöksessä tai toimintamalleissa piirteitä, jotka selittyvät esimerkiksi seksuaalisuuden portailta etenemisellä. Koen, että lapsen sensitiivinen ohjaus kehotunnekasvatuksen keinoin on nyt helpompaa, ja osaan tarvittaessa neuvoa myös kollegoita, jotka tarvitsevat keinoja lapsen seksuaalisuuden tukemiseen. Koen myös, että minulla on opinnäytetyöni myötä paljon kokonaisvaltaisempi ymmärrys lapsen kehityksestä kuin aiemmin. Vaikka olenkin perehtynyt seksologian perusteisiin aiempien opintojen myötä, toi opinnäytetyön tekeminen paljon uusia oivalluksia ja näkökulmia.

Opinnäytetyöprosessi opetti minulle myös myötätuntoa ja armoa itseäni kohtaan. Lopputulos voi olla oikein hyvä ja hyödyllinen, vaikka se ei olisikaan täydellinen. Vesiväreillä työskentely auttoi minua hyväksymään myös epäkohtia. Jos joku menee pieleen, se ei ole maailmanloppu. Opinnäytetyön tekemisessä yksi parhaimmista puolista oli juuri oman luovuuden herättely, vaikkakin juuri nyt olen sitä mieltä, etten ainakaan vähään aikaan maalaa enää yhtäkään Iivaria.

Toivon, että pääsen jatkossa syventymään seksologiaan vielä tarkemmin ja hyödyntämään myös oman opinnäytetyöni tuomaa tietotaitoa ja satukirjaani työssäni varhaiskasvatuksen opettajana.

LÄHTEET

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2012. Mitä ihmettä? Opas ammattilaisille. Seksuaalikasvatusta 3-9 -vuotiaille. Helsinki: Nektaria ry. Viitattu 12.10.2020.

<http://www.nektaria.fi/site/materiaali/?did=17>

Cacciatore, R. 2006. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Kaimola, K. (toim.), Väisälä, L. Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim.

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin: opas vanhemmille. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Duodecim.

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Opas vanhemmille. Helsinki: WS Bookwell Oy.

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2019. Rakkaus, ilo, rohkeus. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Minerva.

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2000. Vauvasta naperoiseksi. Pienten lasten seksuaaliterveydestä. Väestöliitto.

Cacciatore, R., Laru, S. & Riihonen, R. 2015. Ihmisen psykoseksuaalinen kehitys. Teoksessa Bildjuschkin, S. (toim.) Työpaperi 35/2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 24.4.2021

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Kinnunen, S. 2001. Tytöt, pojat & seksi. Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua. Hämeenlinna: Karisto.

Moilanen, H. 2018. Kehotunnekasvatusta ja turvataitoja. Talentia-lehti. Viitattu 21.4.2021.

<https://www.talentia-lehti.fi/kehotunne-kasvastusta-ja-turva-taitoja/>

Opetushallituksen www -sivut. Mitä on varhaiskasvatus. Viitattu 23.4.2021.

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>

Sarasti, K. 2020. Helsingin Sanomat. Viitattu 17.9.2020.

<https://www.hs.fi/perhe/art-2000006635719.html>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018 muutoksineen.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 15.4.2021.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Väestöliiton www -sivut. Seksuaalikasvatus. Viitattu 15.4.2021.

<https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/>

Livari ihastelee

Hyvin kaukana satumaisen kauniissa Sysimetsässä on pikkuinen kallio, ja siinä pikkuisessa kalliossa on pikkuinen luola. Sen luolan oviaukon peittävät saniaiset ja puiden lehdät, joiden välistä auringon valo siivilöityy sisälle luolaan. Varjot tanssivat iloisesti auringon säteissä luolan seinillä, ja pikkuinen livari -karhu katselee niiden leikkiä äitinsä syleilyssä.

On aikainen aamu, ja livari siristelee silmiään. Äitkarhu on vielä syvässä unessa, hän hengittää rauhallisesti ja hänen vieressään on niin lämmintä ja ihanaa, että livari sulkee vielä hetkeksi silmänsä.

KRRROOOOOOOOOOOOH

KRRROOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOH

”Äiti! Äiti, sinä kuorsaat aivan kamalan kovaa!” huudahti livari äitinsä korvaan.

”Höpsistä”, mutisi äitkarhu.

livari venytteli niin, että koko kehoa kihelmöi. Äitkarhu raotti silmiään. Yhtäkkiä kuului aivan toisenlainen murahdus, ja se ei tullut äitkarhun kuorsaamisesta. Sehän tuli livarin mahasta! Selvä merkki siitä, että on aamiaisen aika.

livari kömpi ulos luolasta kasteiseen, hieman kirpeään aamuiseen metsään. Jokin lintu visersi läheisellä oksalla kuin toivottaakseen hyvää huomenta. Äitikarhu tulla tömisteli luolasta ja istahti vielä sammalmättäälle oikomaan selkäänsä.

Metsä oli aivan pullollaan marjoja. Varvut notkuivat pulleiden mustikoiden painosta, ja vieläpä muutama vadelmakin odotteli syöjäänsä. livari ja äitikarhu söivät vatsansa pinkeiksi, ja suuntasivat sitten läheiselle metsälammelle peseytymään.

livari hyppäsi saman tien loiskuttelemaan vettä. Lampi liplatti suloisesti, ja viileä vesi sai livarin varpaat kihelmöimään. Hän sulki silmänsä ja ihmetteli sitä tuntemusta. Kaikenlaista se keho keksiikin! livari tunsi vihdoinkin kunnolla heräävänsä. livari avasi silmänsä, ja alkoi ihastella veden pinnasta heijastuvaa kuvajaistaan.

”Kylläpä minulla onkin hienot korvat! Niillä minä kuulen ympäristöni äänet. Ja pienet hauskat silmät joilla näen äitini ja isäni ja ystäväni!”

Äitikarhu myhäili hieman kauempana, sillä livari oli aivan oikeassa.

”Käpäläni ja varpaani ovat mahtavat ja tärkeit! Niillä minä osaan liikkua, syödä ja koskettaa asioita! Voi hyvä ihme sentään miten ihana minä kerta kaikkiaan olen!”

Sitten kuului säksätystä jostakin puusta: eräs orava oli kuullut, kun livari niin kovin ihasteli itseään. Orava juoksi alas puunrunkoa pitkin ja loikki livarin luo.

”Mutta katsopas häntääsi”, orava tokaisi. ”Ei ole lainkaan niin hieno ja pöyheä kuin minulla!”

livari kääntyi katsomaan hännäntöpöään ja harmistui hiukan.

”Minunkin häntäni voi silti olla hieno, vaikka se ei ole samanlainen kuin sinulla.”

”Mutta minun häntäni on kaikkein hienoin! Kyllä se vain on”, säksätti orava ja tanssahteli livarin jaloissa.

Silloin äitikarhu astui lähemmäs.

”Kuulkaahan, lapset rakkaat. Me olemme kaikki erilaisia, mutta se ei tee kenestäkään huonompaa. On totta, että sinun häntäsi on pöyheämpi kuin meillä karhuilla, sillä sinä se sentään olet orava. Jokainen meistä on kuitenkin arvokas juuri sellaisena kuin on, eikä vertailusta ole mitään iloa. Nähkääs, kun te oravat tarvitsette häntäänne kiipeilyyn ja tasapainoiluun, mutta me karhut emme. Siksi meillä on erilaiset hännät. Linnut taas tarvitsevat siipiään lentämiseen, mutta meidän muiden ei edes tarvitse osata lentää. Me nimittäin emme muuta joka talveksi etelään.”

Orava ja livari kurtistivat kulmiaan, niin syvästi he äitikarhun sanoja pohtivat. He totesivat äitikarhun olevan aivan oikeassa.

”Ja kuule livari”, orava sanoi.

”minusta sinä oletkin kyllä oikein ihana.”

”Niin sinäkin minun mielestäni, juuri omanlaisena itsenäsi!” vastasi livari oravalle.

Pohdittavaksi:

Voiko joku olla toista parempi tai arvokkaampi siksi, että hän on vaikka sievä tai erityisen taitava?

Voiko joku olla aina paras kaikessa tai osata ihan kaikkea?

Lopuksi voidaan keskustella lasten vahvuuksista ja hyvistä ominaisuuksista.

Livari ja salaisuus

Eräänä iltana livari kuljeskeli tapansa mukaisesti metsässä. Hänen teki kovasti mieli leikkiä jonkun kanssa. Voi mikä tuuri kävikään, kun saniaisten takaa kuului rapinaa ja suhinaa. Sehän oli tuttu rantakäärme Vili!

"Hei Vili, onpa hauska nähdä pitkästä aikaa!"

"Hei vain livari", suhisi Vili -käärme.

"Mitä perheellesi kuuluu?", kysyi livari.

"Ihan hyvää kiitos. Perheestä tulikin mieleeni, että minulla on asiaa, mutta siitä ei saa hiiskua kenellekään."

Sitten Vili kuiskutti livarin korvaan.

”Minä muutan elättikäärmeeksi Lyttylään. Karkaan kotoa, enkä aio kertoa äidille!”

livaria hirvitti. Yhtäkkiä häntä ei huvittanutkaan enää yhtään leikkiä.

”Ja tämä on sitten meidän kahden välinen salaisuus eikä vain! Jos kielit minusta, minä puraisen sinua hännästä”, suhisi Vili ja luikersi matkoihinsa. livari nielaisi, mutta tuntui, kuin pala olisi kurkussa kiinni.

Aurinko alkoi jo laskea, eikä livarista tuntunut yhtään mukavalta. Käärmeen salaisuus kaiheri livarin mieltä ja painoi vatsan pohjalla. Askeleet tuntuivat raskailta, aivan kuin kiviä olisi sidottuna nilkkoihin.

(Elättikäärmeeksi kutsutaan sellaista käärmettä, joka asuu maalaistalon alla ja isäntäperhe ruokkii ja pitää siitä huolta.)

livari laahusti kotiin ja istahti luolan katolle. Hänen ei tehnyt mieli mennä sisälle, sillä hänellä oli niin inhottava olo.

Sisällä luolassa äitikarhu laittoi esille iltapalaa. Tarjolla oli kaikkia livarin suosikkiherkkuja: erilaisia kaloja suoraan Pitkästä Joesta, mustikoita ja jopa kantarelleja, livarin kaikkien aikojen lempisieniä. Äitikarhu huhui livaria syömään, ja livari könsyi kotiluolaan. Mutta voi sentään, miten puisevalta ruoka maistui, kun käärmeen salaisuus jylisi livarin sisällä! Se oli kuin pyörremyrsky vatsassa. livari haukkasi kantarellia, mutta se oli kuin puun kaarnaa suussa.

”Onko kaikki hyvin?” Äitikarhun kysymys havahdutti livarin ajatusten myllerryksestä.

livari pyöritteli sientä kypäliensä välissä ja murahti hiljaa.

”Lapsi kulta”, sanoi äitikarhu lempeästi. ”Et ole ollenkaan oma itsesi. Mikä mieltäsi painaa?”

”Tapasin tutun käärmeen aiemmin, sen Vilin. Muistatko hänet?” kertoi livari.

”Totta kai muistan! Mitä hänestä?”

”Hän kertoi minulle jotain, mutta se on salaisuus”, mutisi livari.

”Ai”, tokaisi äitikarhu. ”Onko se jokin yllätys jollekulle?”

”Ei. Se on vain salaisuus.” livarin katse tummeni ja myllerrys vatsassa yltyi entisestään. Kylmät väreet kiipivät livarin selkää pitkin.

”Mutta livari, eiväthän salaisuudet saa tuntua pahalta! Jos salaisuus tekee olosi ahdistuneeksi, pelokkaaksi tai muuten vain epämiellyttäväksi, siitä pitää ehdottomasti kertoa jollekulle turvalliselle henkilölle.”

”Mutta eihän salaisuuksia saa kertoa kenellekään, siksihän niitä kutsutaan salaisuuksiksi”, livari sanoi hölmistyneenä.

”Silloin, kun salaisuus on jotakin hauskaa, kuten vaikkapa äitienpäivälahja, ja siitä vaikeneminen tuntuu iloiselta ja kutkuttavalta, niin silloin ei pidäkään kertoa. Mutta pahat salaisuudet pitää aina paljastaa!”

Ja niin livari paljasti.

”Vili kertoi minulle, että hän aikoo karata kotoa ja muuttaa Lyttylään elättikäärmeeksi! Lyttylähän on niin kamalan kaukana, ja voi sentään kuinka paljon äitikäärme suree lastaan!”

Äitikarhu kuunteli korvat tarkkoina.

”Se on kyllä hyvin huono salaisuus. Meidän pitää heti ensi töiksemme mennä juttelemaan käärmeperheelle!”

livari ja äitikarhu jättivät syömisenkin kesken ja lähtivät tallustamaan kohti Käärmekalliota, niin kiire asialla oli!

Karhut juoksivat niin kovaa kuin kypälistään pääsivät. Pian he jo näkivätkin Käärmekallion: sen tunnistaa siitä, että se kimmeltää valon osuessa siihen, se on nähkääs katinkultaa.

Sitten he kertoivat käärmeperheelle, miksi olivat tulleet paikalle näin tuhattoman myöhäiseen aikaan.

Käärmeperhettä se ei laisinkaan haitannut, sillä niin tärkeä karhujen asia oli kuulla. Vili -käärme ei sittenkään enää halunnut ryhtyä elättikäärmeeksi, ja kaikki pääsivät rauhallisin mielin yöpuulle.

Pohdittavaksi:

Millainen on paha salaisuus? Entä hyvä salaisuus?

Millaiselta salaisuus ei saa tuntua?

Miten kannattaa toimia, jos epäilee kuulleensa pahan salaisuuden?

Keitä sellaisia turvallisia henkilöitä on, jolle pahoista salaisuuksista kannattaa puhua?

Livari ja ystävä, jota ei saanut koskea

Yhtenä erikoisen kauniina iltana livari kulki Sysimetsässä kuin etsien jotain. Asia oli nimittäin niin, että hän oli kuullut edellisenä yönä rummutusta. Se kumisi kaukaa, kuin hyvin syvältä metsästä, kuulostaen rytmikkäältä kutsulta. Livari halusi kovasti löytää rummuttajan.

TUM

TUM TUM TUM

TUM

Hän kuuli sen taas. Hän yritti kovasti paikantaa, mistä suunnasta rummutus kuului. Tuliko se taivaalta? Vai sittenkin kaukaa Käärmevallion takaa?

”Voi sentään, miten hankalaa on yrittää löytää jotain näin suuressa metsässä”, livari pohti ääneen. Joka kerta, kun livari lähti johonkin suuntaan, rummutus lakkasi ja alkoi kuin hännätäkseen kuulua aivan päinvastaisesta suunnasta. Alkoi tulla jo pimeää, ja livari se vain kuljeskeli ympäriinsä korvat höröllään. Etsiminen oli pakko jättää sikseen, kun äitikirhu huhui kutsuhuutoaan kotiluolan oviaukolla.

livari käpertyi lämpöiseksi mytiksi äitikirhun viereen. Mutta niin kovasti kuin livari yrittikin löytää mukavan asennon ja saada unen päästä kiinni, ei kaukaa kantautuva rummutus jättänyt häntä rauhaan. Hänen oli aivan kertakaikkisen pakko löytää äänen alkulähde. Hän hivuttautui pois äitinsä kainalosta ja kömpi ulos luolasta. Kuu kumotti taivaalla ja valaisi Sysimetsän hohdolla. Nyt rummutus kuului aivan selkeästi!

”Syvemmälle metsään siis”, tuumi livari ja lähti elämänsä hurjimpaan juoksuun. livari juoksi ja juoksi, yhä pidemmälle ja pidemmälle, välillä pysähtyen varmistamaan, ettei rummutus vain ollut loppunut. livarin juostessa yhä syvemmälle metsään alkoi rummutus voimistua: maa tärähteli livarin käpälien alla, ja rummutuksen rytmi tuntui vatsanpohjassa asti.

livari pysähtyi ja häntä alkoi jännittää. Mitäs jos siellä onkin jokin hirviö? Tai sitten hirvi? Hirvetkin osaavat olla vaarallisia. ”Voi minua hömötiaista, mihin kummaan pitikin taas ryhtyä”, livari voivotteli. Rummutus kuului nyt niin kovaa, että hän ei voinut olla enää kaukana rummuttajasta.

”Kuka kumma pitää tällaista metakkaa keskellä yötä”, hän tuhahti ja hivuttautui läheiseen pusikkoon enemmän uteliaana kuin pelokkaana. Tai niin hän itselleen väitti.

Pensaan lehvien välistä livari näki pieniä, liikkuvia myytyjä sammalmättäillä. Nuo mytythän ne rummuttavat! Mutta miksi ihmeessä? Hän ryömi hiukan lähemmäs. Nehän ovatkin metsäjäniksiä!

”Voi yhden kerran, kuinka suloisia”, mietti livari. Mutta sitten yhtäkkiä kuului kova RÄKS, kun oksa katkesi livarin käpäälän alla. Jänikset pelästyivät aivan kamalasti, ne sinkoilivat ja poukkoilivat ympäriinsä kuin kaistapäiset ja lopulta syöksähtivät pois näkyvistä. Ainoastaan yksi pieni jänis jäi maahan vähän sen näköisenä, ettei ihan ymmärtänyt, mitä sen pitäisi nyt tehdä.

livari keräsi rohkeutensa ja päätti mennä tervehtimään. Pikkuinen jänis tärisi maassa nenänpäää hautautuneena polviin. Sen turkki näytti pehmeämmältä kuin mikään, mitä livari oli ennen nähnyt, ja sen hännäntöpö kimmelsi kuunvalossa. livarin mielestä se oli maailman kaunein ilmestys. livari katseli jänistä aivan lumoutuneena ja ojensi käpälänsä koskettakseen sen häntää. Hän ehti juuri ja juuri hipaista sen silkinpehmeää karvaa, kun jänis loikkasi korkealle ilmaan ja huudahti: "EI KÄY PÄINSÄ!"

livari hämmentyi, sillä hän ei odottanut, että jänis reagoisi niin voimakkaasti.

”O-olen pa-pahoillani”, sopersi livari. ”Ei ollut tarkoitus säikäyttää. Sinun häntäsi vain näytti siltä, että sitä olisi niin mukava silittää”.

”En minä suinkaan säikähtänyt”, jänis tokaisi. ”Minä vain en halua, että kosket minun häntääni. Se on näes minun ihan oma yksityinen häntäni.”

livari katseli tuota rohkeaa pikku jänistä ja pohti sen sanoja.

”Ymmärräthän, on kai sinullakin varmasti jotain ihan yksityistä, mihin ei kukaan saa koskea. Esimerkiksi vaikka varpaat”, sanoi jänis. ”Sitä paitsi on epäkohteliasta, ettet kertonut edes nimeäsi ennen kuin iskit nihkeät kypäläsi minun häntääni!”

”Noh”, livari pohti. ”Nyt kun sanoit, niin en oikeastaan pidä siitä, että minun napaani kosketaan. Ja olisihan se kieltevästä ikävää, jos joku vain tulisi luokseni ja silittäisi minua hännästä ilman lupaa”, hän totesi sitten.

”Minun nimeni on livari ja käyttäydyn aika hölmösti.”

”Niin kyllä käyttäydyit! Mutta jos et tarkoittanut mitään pahaa, niin saat anteeksi”, jänis sanoi jo hieman rauhallisempaan. ”Minun nimeni on Mielikki. Sovitaanko, ettet enää ikinä yritä koskea ketään ilman lupaa?”

”Sovitaan näin”, livari vastasi. Sitten hän muisti, miksi oli tullut niin syvälle metsään.

”Kuule jänis, saanko kysyä sinulta, että miksi ihmeessä te rummutatte täällä kaiket yöt?”

”Meillä oli häntäjuhlat”, tokaisi jänis ja röyhisti rintaansa. ”Senpä takia minun häntäni onkin tänään niin erityisen upea.”

”Häntäjuhlat kuulostavat hauskoilta! Mitä se tarkoittaa?”

”Voimme pitää yhdessä omat häntäjuhlat vaikka heti huomenna”, vastasi jänis. ”Nyt minun on kiirehdittävä perheeni luo.”

livarikin haukotteli. Oli korkea aika palata kotiluolaan. Kotimatalla hän oli hyväntuulinen vaikkakin hyvin väsynyt, sillä nyt hän sai vihdoin mielenrauhan rummutukselta. Kotiluolaan päästyään hän köynysi suoraan äitikarhun syleilyyn ja nukkui makeammin kuin koskaan.

Pohdittavaksi:

Saako toista henkilöä koskea ilman lupaa? Miksi ei saa?

Milloin toista saa koskettaa?

Millaiset tilanteet voivat olla poikkeuksia? (esimerkiksi: vaipanvaihto ja muut hoitotoimenpiteet, lääkärin tutkimus, aikuisen puuttuminen riitatilanteeseen)

Mitkä kehon alueet ovat yksityisiä?

Livari ja kettu, jota harmitti kovasti

Sysimetsän siimeksessä livari ja Mielikki -jänis ottivat päivänokosia kylki kyljessä. Pensaiden suojissa he olivat suojassa iltapäivän auringolta, eivätkä liioin hyttysetkään häirinneet. Kertakaikkisen miellyttävä paikka päiväunille siis! Vaan eipä heillä ollut aavistustakaan siitä, että joku tarkkaili heitä.

Eräs kettu nimittäin oli osunut päiväkävelyllään kohdalle, ja katseli nyt nukkuvia ystävyksiä puiden suojissa. Tämä kettu kutsui itseään nimellä Väinö, ja kutsui sen takia itse itseään, ettei hänellä oikein ollut ketään, joka häntä millään nimellä kutsuisi. Väinö oli aika yksinäinen kettu. Väinö tunsu ikävän pistoksen jossain päin rintaansa, vai tuntuikohan se sittenkin lähempänä kylkiä? Hän olisi kovasti myös halunnut nukkua jonkun kanssa, eikä aina vain yksin. Pala nousi Väinön kurkkuun ja nenää kirveli. Hän pyyhkäisi vaivihkaa tassullaan silmäkulmaansa, ja tassu tuli hiukan märäksi.

Jostain pälkähti Väinö -ketun päähän ajatus, että nukkuva karhu ja jänis pitää herättää. Ei hän oikein tiennyt, että miksi ihmeessä, kun heidän unensakin näyttivät niin makoisilta, mutta niin hänen vain jostain syystä oli tehtävä. Väinö loikkasi pensaan yli suoraan livarin niskaan.

"HIISI VIEKÖÖN! APUA!" "HUI OLKOON!" "OIVOIVOIVOIVOIVOIVOIVOIVOI!"

livarin ja Mielikin kauhunsekaiset huudot sekoittuivat Väinö -ketun vahingoniloiseen, säksättävään nauruun.

"Pelästyittepäs oikein kunnolla!" Väinö nauroi niin kovin, että kellahti vallan maahan kierimään.

"Kuulehan sinä senkin kettu", sätti Mielikki. "Ei ollut laisinkaan mukavasti tehty! Minun hyppäsi melkein sydän rinnasta, kun pelästyin niin kovin!"

Sivummalla livari puhalteli järkytystään ulos, sillä tiesihän hän, ettei tässä oikeasti ollut mitään hätää. Hänkin kuitenkin kurtisti kulmiaan ketulle ja totesi:

"Kylläpä totta tosiaan olikin inhottavasti tehty. Miksi ihmeessä pelästyit meidät?"

Väinön nauru hyytyi. Niin, miksi ihmeessä? Hän ei kerta kaikkiaan osannut vastata livarin kysymykseen. Hänen teki mieli kääntää katseensa pois ja olla kuin häntä ei olisikaan.

"Minä olisin ehkä halunnut olla teidän kanssanne", Väinö sopersi hiljaa.

"Voi sentään", sanoi livari. "mikset vain sanonut niin? On aika vaikeaa haluta olla sellaisen henkilön kanssa, joka tekee ilkeyksiä."

Väinö niiskautti, sillä häntä harmitti oma käytös niin kovasti.

"Niin", sanoi Mielikki. "Mikset voinut vain tulla kysymään, että saanko liittyä seuraan?"

"En minä tiedä", Väinö vastasi. "En ehkä osannut."

"Ehkä sinä hölmöiletkin siksi, ettet tiedä, miten muuten voisi toimia", Mielikki oivalsi. "Se on varmaankin harmillista."

Väinön silmät kostuivat entisestään, nyt tulivat jo posketkin märäksi. Itku painoi kurkussa ja sai koko olon tuntumaan surkealta.

"Me voisimme olla sinun ystäviäsi, jos lupaat ensi kerralla olla säikäyttämättä meitä", sanoi livari varovasti.

"Niin!" Mielikki innostui. "Me voimme opettaa sinua olemaan hyvä ystävä! Mutta ymmärräthän, että hyvä ystävä ei tee tahallaan toiselle pahaa. Juuri nyt minä en ole enää pelästynyt, mutta olen vähän vihainen. Tuntuu, että minun sisälläni kuohuu jotain kuumaa, ja poskianikin kuumottaa!"

livarikaan ei ollut enää pelästynyt, mutta vähän utelias hän alkoi olla.

"Minusta on mukavaa, kun saamme uuden ystävän. Se tekee minut niin iloiseksi! Tuntuu, kuin suorastaan pakahtuisin kaikesta ilosta!"

Väinö tunnusteli oloaan. Ihanko oikeita ystäviä? Minulla, harmistuneella Väinö -ketulla? Hänen kurkussaan ei painanutkaan enää pala, eikä nenää kirvellyt eivätkä silmät kostuneet. Hän tunsu vain jonkinlaista läikehtimistä rinnassaan ja kummallisen, kutkuttavan tunteen vatsassaan. Sellaista hän ei ollut kokenut koskaan ennen.

"Nyt minun vatsassani kuplii jotain", sanoi Väinö.

"Ettei vain olisi kakkahätä?" livari mietti.

"Ei suinkaan kakkahätä", Mielikki sanoi. "Väinö on onnellinen."

Sellaiseltahan se onnellisuuskin voi tuntua: lämpimältä, kuplivalta ja kutkuttavalta. livari, Mielikki ja Väinö nauroivat hetken vatsat kippuralla ja käpertyivät sitten pensaan juureen kaikki yhdessä päivänokosille. Väinö ei ollut enää harmistunut kettu.

Pohdittavaksi:

Missä päin kehoa erilaiset tunteet voivat tuntua?

Ovatko kaikki tunteet sallittuja?

Miten tunteita voi näyttää?

Lapsen seksuaalisuuden tukeminen osana varhaiskasvatusta

Kysely varhaiskasvatuksen henkilöstölle liittyen lapsen seksuaalisuuden tukemiseen ja kehotunnekasvatukseen varhaiskasvatuksessa. Kyselyyn vastaaminen vie noin kymmenen minuuttia, ja vastauksia käsitellään anonymisti. Vastauksia hyödynnetään opinnäytetyössä, jonka aiheena on lapsen seksuaalisuuden tukeminen osana varhaiskasvatusta. Opinnäytetyön tuotos on satukirja, jonka avulla käsitellään kehotunnekasvatuksen keskeisiä teemoja lasten kanssa.

* Required

1. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "seksuaalikasvatus"? *

- Tunnen erittäin hyvin
- Tunnen melko hyvin
- Olen kuullut siitä
- Tunnen melko heikosti
- En tunne lainkaan

2. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "kehotunnekasvatus"? *

- Tunnen erittäin hyvin
- Tunnen melko hyvin
- Olen kuullut siitä
- Tunnen melko heikosti
- En tunne lainkaan

3. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "turvataidot"? *

- Tunnen erittäin hyvin
- Tunnen melko hyvin
- Olen kuullut siitä
- Tunnen melko heikosti
- En tunne lainkaan

4. Kuinka hyvin tunnet käsitteen "tunnetaidot"? *

- Tunnen erittäin hyvin
- Tunnen melko hyvin
- Olen kuullut siitä
- Tunnen melko heikosti
- En tunne lainkaan

5. Oletko toteuttanut työssäsi kehotunnekasvatusta viimeisen kuuden kuukauden aikana? *

- Kyllä
- Ei

6. Millaisina pidät omia valmiuksiasi toteuttaa kehotunnekasvatusta? *

- Erittäin hyvinä
- Melko hyvinä
- Kohtalaisina
- Melko huonoina
- Erittäin huonoina

7. Kuinka tärkeänä pidät kehotunnekasvatuksen toteuttamista varhaiskasvatuksessa? *

- Erittäin tärkeänä
- Melko tärkeänä
- En osaa sanoa
- En kovin tärkeänä
- En lainkaan tärkeänä

8. Kuinka tärkeänä pidät tunne- ja turvataitojen opettelemista varhaiskasvatuksessa? *

- Erittäin tärkeänä
- Melko tärkeänä
- En osaa sanoa
- En kovin tärkeänä
- En lainkaan tärkeänä

9. Kuinka tärkeänä pidät lapsen seksuaalisuuden tukemista varhaiskasvatuksessa? *

- Erittäin tärkeänä
- Melko tärkeänä
- En osaa sanoa
- En kovin tärkeänä
- En lainkaan tärkeänä

10. Halutessasi voit kertoa esimerkkejä, miten olet toteuttanut kehotunnekasvatuksen osa-alueita työssäsi.

Your answer

11. Minkälaisia tarpeita tai toiveita koet itselläsi tai työyhteisölläsi olevan kehotunnekasvatuksen ja lapsen seksuaalisuuden tukemisen toteuttamisen osalta? *

Your answer

1. Millaisena koit satujen käytettävyyden? (Esim. olivatko ne helposti lähestyttäviä, saiko niistä keskustelua aikaiseksi lasten kanssa? Tuliko kunkin tarinan teema selkeästi esiin?

2. Sana on vapaa: